

УДК 348.9: 741(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2025.14>**М. М. Руденко**

кандидат юридичних наук, доцент

Київського університету інтелектуальної власності та права

orcid.org/0009-0008-8983-8470

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ ПРИМУСУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

В статті розкрито проблема застосування поліцейських заходів примусу в діяльності Національної поліції України. Доведено, що Поліцейські заходи примусу в діяльності Національної поліції України є суворим, однак об'єктивно необхідним методом впливу, для регулювання суспільних небезпечних відносин. Система заходів поліцейського примусу має бути прозорою, справедливою та відповідати принципам законності та прав людини. При цьому важливо враховувати кілька ключових аспектів: Публічний інструментарій реагування на ситуації з використанням засобів примусу має бути чітким і обґрунтованим. Важливо, щоб поліцейські мати чіткі та зрозумілі розпорядження та інструкції, які визначають умови та обставини, за яких може бути застосована сила, іншими словами - протоколи застосування. Законом та етичними засадами має бути обмежені можливості випадкового або необґрунтованого використання сили, забезпечуючи відповідність закону та етичним нормам. Перед використанням заходів примусу поліцейський повинен вживати всі превентивні заходи. З'ясовано, що згідно з природним правом, діючим законодавством та етичними нормами українського європейського суспільства при застосуванні поліцейських заходів примусу мають враховуватися засади пропорційності та необхідності. Це означає, що поліція повинна використовувати тільки мінімально необхідний рівень сили для досягнення законних цілей. Використання сили повинно бути останнім заходом, коли інші засоби виявились неефективними чи недостатніми для припинення суспільно небезпечних діянь. Чіткі розпорядження та інструкції, згідно з якими посадові особи Національної поліції повинні мати чіткі та зрозумілі розпорядження та інструкції щодо того, як слід застосовувати засоби примусу. Це забезпечує стандартизацію та обмежує можливість випадкового або необґрунтованого використання сили.

Ключові слова: вогнепальна зброя, законність, об'єктивна необхідність, поліцейський, превентивні заходи, сила, спеціальні засоби, фізична сила.

Rudenko M. M. POLICE COERCIVE MEASURES IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The article reveals the problem of the use of coercive police measures in the activities of the National Police of Ukraine. It has been proven that police coercive measures in the activities of the National Police of Ukraine are a strict, but objectively necessary method of influence to regulate dangerous social relations. The system of police coercive measures must be transparent, fair and comply with the principles of legality and human rights. At the same time, it is important to consider several key aspects: The public toolkit for responding to situations with the use of coercive means must be clear and well-founded. It is important that police officers have clear and understandable orders and instructions that define the conditions and circumstances under which force may be used, in other words - use protocols. Law and ethics must limit the possibility of accidental or unjustified use of force, ensuring compliance with law and ethics. Before using coercive measures, the police officer must take all preventive measures. It was found that according to natural law, current legislation and ethical norms of the Ukrainian European society, the principles of proportionality and necessity must be considered when applying coercive police measures. This means that the police must use only the minimum necessary level of force to achieve legitimate objectives. The use of force should be the last resort when other means have proven ineffective or insufficient to stop socially dangerous acts. Clear orders and instructions, according to which the officers of the National Police must have clear and understandable orders and instructions on how the means of coercion should be used. This ensures standardization and limits the possibility of accidental or unjustified use of force.

Key words: firearms, legality, objective necessity, physical strength, policeman, power, preventive measures, special means.

Актуальність дослідження. Основними завданнями поліції є забезпечення правопорядку у суспільстві, створення безпечних умов для життєдіяльності громадян, протидія правопорушенням і злочинності, надання допомоги особам у разі надзвичайних ситуацій. Основними критеріями задля забезпечення правопорядку у кожній державі є, зокрема, правомірна поведінка громадянина (виконання всіх приписів правових норм) і примус. Останній, хоч і вважається найсуворішим засобом впливу, є необхідним та обов'язковим методом у регулюванні суспільних відносин. Відповідно до Закону України «Про Національну

поліцію» поліцейські в межах своєї компетенції можуть застосовувати превентивні заходи та адміністративний примус [1].

Поліцейські заходи примусу в діяльності поліції є необхідним інструментом для забезпечення громадського порядку, захисту громадян та виконання законів. Однак використання примусу повинно бути обмеженим, законним і пропорційним. Для цього часто існують спеціальні норми та процедури, які регулюють використання примусових заходів поліцією.

Застосування поліцейських заходів примусу є необхідним можна сказати природним засобом

реагування працівників міліції складну неординарну ситуацію яка містить в собі елементи суспільної небезпеки у ряді ситуацій для забезпечення громадського порядку, захисту громадян та виконання законів. Що обґрунтовується потребує забезпечення громадської безпеки та порядку. Так як в ситуаціях конфліктів, безладу або інших загроз громадському порядку, використання поліцейського примусу може бути єдиним ефективним засобом відновлення стабільності захист громадян та власного персоналу. Тим самим, поліція об'єктивно повинна мати публічний інструментарій реагувати на ситуації, де існує загроза життю або безпеці громадян чи поліцейських. При виконання законів забезпечення правопорядку поліція має обов'язок виконувати закони та утримувати правопорядок. У випадках, коли особи вчиняють злочини або порушують закони, застосування примусу може бути необхідним для їх затримання та передачі їх в органи попереднього слідства та правосуддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми поліцейських заходів примусу в аспекті адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності МВС звертались вчені правники В. Арендар, О. Бандурка, В. Басс, С. Берлач, О. Баклан, К. Білоусова, В. Большаков, В. Вдовічен, І. Волкова, Р. Волонинець, В. Галунько, О. Горішний, П. Діхтієвський, О. Дніпров, С. Домусчі, І. Зозуля, А. Іванищук, Р. Ієрінг, О. Єщук, І. Казанчук, С. Ківалов, В. Колпаков, Я. Кондратьєв, С. Константинов, С. Короед, М. Корнієнко, І. Костенко, В. Курило, І. Куценко, Д. Лазарєв, М. Мандель, Ю. Мех, Р. Мкртчян, Є. Мойсєєв, В. Олефір, В. Опришко, Підберезних, Ю. Римаренко, С. Сливка, С. Стеценко, І. Ткаченко, М. Уварова, О. Ульянов, Л. Шапенко, В. Шкарупа та ін.

Проте, безпосередньо суспільні відносини сфери предмету нашої роботи вони не аналізували. Їх наукові пошуки були зосереджені на більш загальних, спеціальних чи суміжних викликах.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теорії адміністративного права та діючого законодавства розкрити місце і роль поліцейських заходів примусу в системі адміністративно-правового забезпечення організації та діяльності МВС України

Виклад основного матеріалу. Треба погодитися з точкою зору І. Костенко та К. Білоусова що примусовим поліцейським заходам характерне застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї. Однак такі заходи застосовуються лише у виключних випадках, а саме коли заходи превенції не дали певного результату або суспільно небезпечні діяння, які неможливо зупинити іншим способом, окрім заходів примусу. «Найсудовішим» з таких заходів є застосування вогнепальної зброї [2].

Закон України Про Національну поліцію» визначає, що поліція під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу: фізичний вплив (сила); застосування спеціальних засобів; застосування вогнепальної зброї. Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників. Спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу - це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин. Застосування вогнепальної зброї поліцією визнається винятковим заходом поліцейського примусу і підконтрольним ряду обставин. Основні моменти, які варто враховувати в контексті цих випадків: Самозахист поліцейського та його сім'ї, коли вогнепальна зброя може бути використана в ситуаціях, коли поліцейський або його члени сім'ї знаходяться під нападом, і їхнє життя чи здоров'я перебуває під загрозою. Вогнепальна зброя може бути застосована для захисту осіб від нападу, який загрожує їхньому життю чи здоров'ю. В ситуаціях взяття заручників або незаконного утримання осіб під владою поліція може вжити заходів, включаючи застосування вогнепальної зброї, для їхнього звільнення. Вогнепальна зброя може бути використана для захисту об'єктів під охороною поліції та звільнення їх у разі захоплення. Вогнепальна зброя може бути застосована для затримання осіб, які вчиняють тяжкі або особливо тяжкі злочини та намагаються втекти, а також для зупинки транспортного засобу, якщо водій створює негайну загрозу життю чи здоров'ю людей. Важливо, щоб застосування вогнепальної зброї в усіх випадках відповідало принципам пропорційності, необхідності та враховувало міжнародні стандарти прав людини та правові норми [3].

В останньому контексті слід підкреслити, що вагому увагу приділено застосуванню засобів примусу в діяльності поліції в міжнародних нормативно-правових актах. Так, відповідно до ст. 3 Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, прийнятого Резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН, вогнепальна зброя не повинна застосовуватися, за винятком випадків, коли підозрюваний правопорушник чинить збройний опір чи іншим чином ставить

під загрозу життя інших і коли інші заходи, що мають менше винятковий характер, недостатні для затримання підозрюваного правопорушника. Про кожний випадок застосування вогнепальної зброї має бути негайно повідомлено компетентні органи влади. У «Декларації про поліцію», прийнятої Парламентською асамблеєю Ради Європи (Резолюція N 690 (1979) зазначено, що офіцери поліції повинні отримувати зрозумілі та чіткі розпорядження щодо способу та обставин, за яких вони повинні застосовувати зброю, поліцейські повинні отримувати ясні і чіткі вказівки щодо порядку і обставин застосування зброї. Застосування сили та вогнепальної зброї регламентовано в «Основних принципах застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку», прийнятих восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведіння з порушниками (Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 р.). В даному документі зазначається, що службовці органів правопорядку при виконанні своїх обов'язків повинні, наскільки це можливо, застосовувати ненасильницькі засоби, перш ніж вдаватися до застосування сили і вогнепальної зброї. Вони можуть застосовувати силу і вогнепальну зброю тільки тоді, коли інші засоби є неефективними або не мають жодних шансів на досягнення бажаного результату. Щодо застосування зброї в зазначеному документі йдеться про те, що службовці органів правопорядку не повинні застосовувати вогнепальну зброю проти людей, за винятком самозахисту або захисту інших осіб від неминучої загрози смерті або серйозного травмування, для запобігання вчиненню особливо серйозного злочину, пов'язаного з серйозною загрозою життю, для арешту особи, яка становить таку загрозу та чинить опір їх наказам, або для запобігання їй втечі, і тільки тоді, коли менш рішучі заходи недостатні для досягнення цих цілей. За будь-яких обставин умисне застосування сили, що має смертельний наслідок, допустиме лише тоді, коли цього абсолютно неможливо уникнути з метою захисту життя [4].

Отже, у зазначених міжнародних нормативно-правових актах встановлені ключові принципи та обмеження щодо застосування засобів примусу поліцією. Основні положення, які визначають засади застосування заходів примусу, включають: Пропорційність та необхідність, відповідно до зазначених актів, застосування засобів примусу повинно бути пропорційним та необхідним для досягнення конкретної мети. Це означає, що поліція повинна використовувати мінімально необхідний рівень сили для досягнення законних цілей. Попередність ненасильницьких засобів, згідно з міжнародними стандартами, поліція повинна вживати ненасильницькі засоби перед тим, як вдається до застосування фізичної сили чи вогнепальної зброї. Використання сили повинно

бути останнім заходом, коли інші засоби виявились неефективними чи недостатніми. Чіткі розпорядження та інструкції, згідно з якими поліція повинна мати чіткі та зрозумілі розпорядження та інструкції щодо того, як слід застосовувати засоби примусу. Це забезпечить стандартизацію та обмежить можливість випадкового або необґрунтованого використання сили. Обов'язок повідомлення, згідно з вказаними актами, про кожний випадок застосування вогнепальної зброї слід негайно повідомляти компетентні органи влади. Ці принципи інтегруються в роботу поліції для забезпечення прав людини та збереження громадського порядку. Дотримання цих засад сприяє встановленню ефективного та відповідального використання силових засобів у діяльності поліції.

На доктринальному рівні Р. Волонинець визначає, що адміністративно-примусові поліцейські заходи посідають основне місце в адміністративній діяльності поліції, оскільки вони забезпечують, зокрема: безперешкодне проведення профілактичних заходів щодо попередження вчинення правопорушень; охорону прав, свобод та інтересів людини і громадянами, громадського порядку та суспільної безпеки; припинення вчинюваних правопорушень; збирання доказів; встановлення та затримання особи правопорушника; притягнення винних осіб до відповідальності; відновлення справедливості у суспільстві тощо. Тож, чим ефективнішими будуть заходи адміністративного примусу, які зможуть застосовувати органи Національної поліції України, тим якіснішою буде протидія злочинності та більш дієвим процес попередження правопорушень [5].

На думку Р. Мкртчяна та О. Горішнього застосування поліцейських заходів примусу передбачає низку психологічних процесів пов'язаних із прийняттям рішення про необхідність їх застосування і усвідомлення подальших наслідків такого застосування. Здебільшого рішення потрібно приймати швидко і часу на роздуми мало, тому доцільно було б, на нашу думку, чітко встановити підстави і приводи для застосування поліцейським заходів примусу. Також велика роль відводиться морально-вольовим якостям поліцейського і його психологічного стану, що багато в чому залежить від зовнішніх факторів. На думку вчених, під час застосування поліцейських заходів примусу слід керуватися принципами, які притаманні і превентивним заходам. Це означає, що обраний поліцейський захід має бути ефективним, пропорційним, законним, необхідним. Значення кожного з цих принципів чітко визначені в законі, що дає поліцейському можливість у випадку застосування того чи іншого поліцейського заходу примусу чітко обґрунтувати його необхідність [6].

Отже, науковий підхід до розуміння та застосування поліцейських заходів примусу в діяль-

ності правоохоронних органів характеризується наступними рисами: адміністративно-примусові заходи це один з основних елементів адміністративної діяльності поліції, які є ключовим інструментом публічного адміністрування для досягнення різноманітних завдань, включаючи профілактику правопорушень, охорону прав і свобод людей, збирання доказів, забезпечення громадського порядку та суспільної безпеки. Вони носять превентивний характер, спрямований на попередження правопорушень, а також відновлення справедливості у суспільстві. Визначають, що застосування поліцейських заходів примусу вимагає психологічних процесів пов'язаних із прийняттям рішень поліцейськими. Це може включати швидке прийняття рішень, оцінку наслідків та усвідомлення їх. Вказують на необхідність чітко встановлених підстав і приводів для застосування поліцейського примусу. Це стосується визначення обставин, за яких заходи примусу є законними та необхідними. Підкреслюють важливість морально-вольових якостей та психологічного стану поліцейського під час застосування примусу. Це визначається як важливий фактор в ухваленні рішень та управлінні стресом в складних ситуаціях. Визначається значення принципів пропорційності, необхідності, законності та ефективності у застосуванні поліцейського примусу.

Наведемо складні випадки застосування працівниками поліції вогнепальної зброї. Так в м. Київ в 2016 р. під час примусового затримання поліцейськими автомобіля, який явно загрожував життю людей, поліцейський Особа_1 застосувала вогнепальну зброю. Внаслідок чого загинув пасажир вказаного автомобіля Особа_2. Щодо учасників події було відкрито кримінальне провадження по ч.3 ст.365 Кримінального кодексу України – перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу. Також у межах зазначеної події розпочато кримінальне провадження по ст. 345 Кримінального кодексу України – погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу. При цьому висновки експертів різнилися стосовно законності застосування вогнепальної зброї Особою_1 [7]. Інший приклад, у м. Дніпрі патрульні зупинили автомобіль. У Державному бюро розслідування надали інформацію, що після зупинки автомобіля, пасажир Особа_2 поведилася агресивно та мала всі ознаки алкогольного сп'яніння. Пасажири проігнорували вимогу вийти з салону. Тоді поліція почала силою витягувати їх з транспорту та застосувала спеціальний засіб поліцейського примусу - газовий балончик. Під час конфлікту поліцейський Особа_1 застосував табельну вогнепальну зброю щодо пасажирів Особа_2. Від отриманих травм чоловік помер [8].

Ми не можемо (та не маємо права, це може зробити виключно суд) дати відповідь про законність застосування виключного заходу поліцейські примусу – вогнепальної зброї. Ми навели зазначені випадки суспільно небезпечних фактів з метою розкрити всю складність застосування на практиці заходів поліцейські примусу та підкреслюємо на необхідності утвердження на навчання до автоматизму поліцейських типових протоколів застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та фізичної сили.

Висновки. Отже, поліцейські заходи примусу в діяльності Національної поліції України є суворим, однак об'єктивно необхідним методом впливу, для регулювання суспільних небезпечних відносин. Система заходів поліцейського примусу має бути прозорою, справедливою та відповідати принципам законності та прав людини. При цьому важливо враховувати кілька ключових аспектів: Публічний інструментарій реагування на ситуації з використанням засобів примусу має бути чітким і обґрунтованим. Важливо, щоб поліцейські мали чіткі та зрозумілі розпорядження та інструкції, які визначають умови та обставини, за яких може бути застосована сила – протоколи застосування. Законом та етичними засадами має бути обмежені можливості випадкового або необґрунтованого використання сили, забезпечуючи відповідність закону та етичним нормам. Перед використанням заходів примусу поліцейський повинен вживати всі превентивні заходи.

Література

1. Мех Ю., Уварова М. Поліцейські заходи примусу та превентивні заходи: умови та особливості застосування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. http://www.lsej.org.ua/11_2021/125.pdf
2. Костенко І., Білоусова К. Поліцейські заходи в Україні: види та застосування. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2021. <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/242898>
3. Про Національну поліцію. Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40-41. ст. 379.
4. Ульянов О. Нормативно-правове регулювання застосування поліцейських заходів примусу та вогнепальної зброї працівниками національної поліції України. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2018. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/7.pdf
5. Волонинець Р. Види заходів, що реалізуються органами національної поліції та місце серед них адміністративного примусу. *Юридична наука*. 2020. <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/view/204>
6. Мкртчян Р.С., Горішний О.О. Підстави та порядок застосування поліцейських заходів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. http://lsej.org.ua/10_2021/103.pdf

7. Большаков В. Сергій Олійник – не вбивця, а поліцейський, який до кінця виконав свій службовий обов’язок. Академія адміністративно-правових наук. 2016. <https://www.ssaals.com.ua/pravo/serhiy-oliynyk-ne-vbyvtisia-a-politseys/3279>

8. Гулійчук І. У Дніпрі поліцейський застрелив людину: все, що відомо про гучну трагедію. ТСН. 2023. <https://tsn.ua/ukrayina/u-dnipri-policeyskiy-zastreliiv-lyudinu-vse-scho-vidomo-pro-guchnu-tragediyu-2399995.html>

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025